

խնամոց յանձնուած հօտին, իբրեւ Գերագոյն Հովուապետի հոգւոց երկրիս վրայ: Կեցցէ՛ Նորին Սրբազնութիւնն Պիոս Տասներորդ »:

«Շքեղազարդ ընդարձակ ճաշարանը թնդաց եռանդուն ծափահարութեանց շառամամբ՝ ուղղուած առ Ս. Փահանայապետն:

«Հանդիսաւէտ սրահը դարձեալ կրկին և կրկին անգամներ ոգեւորուեցաւ ոչ միայն Նորին Գերապայծառութեան Ալքեպս. Աբրահօր սրտաբուղի բաժակաճառին առիթով, այլ նաեւ ընթերցմամբ չնորհաւորութեանց զանազան հեռագիրներու, որոնք հասած էին Տրապիզոնէն, Կ. Պոլսէն, Տփղիսէն, Բարիզէն, Եղիսաբեթուպօլսէն և այլն, ինչպէս նաեւ շատ մը բանաստեղծութեանց և ճառախօսութեանց առիթներով, որոնք կ'ընդմիջէին նոյն հանդիսին յիշատակաւ գնուած գեղեցիկ կրափոփոնի մը ընտիր երաժշտական կտորները: Աշակերտաց երգերուն կը յաջորդէին մերթ ընդմերթ ընթերցմունք և բաշխումն Հայրերէն, (Հ. Ա. Վ. Տիրոյեան, և 88. ՀՀ. Ներսէս Անդրիկեան և Ղեկունջ Տայեան) և հայ ժառանգաւորներէ և Մ. Թափ. վարժարանի աշակերտներէն յօրինուած բանաստեղծութեանց և տպագրութեանց, որոց մէջ յիշատակենք հին հայերէնով հրատարակուածը «Հատուկտիր բանք և ճառք անտիպք ի Մատենագրութեանց Նախնեաց ի վերայ ժամասացութեանց և Ս. Պատարագին» նուիրուած Մեծ. Գրեթիխաւորին:

«Ճառախօսութեանց մէջ արժանապէս դրուատեօք ծափահարուեցան՝ ազնուական և բարձր զգացմամբ կրօնից և հայրենասիրութեան արտասանուածներն, մին ի Մեծ. Հ. Բարսեղ Վ. Սարգիսեանէ, Աւսուցչապետէ Իմաստասիրութեան, միւսն Փատուայի Համալսարանի Աւսուցչապետէն՝ Բժշկապետ Ե. Արսլանեանէ, որ Վենետիոյ վարժարանին մէջ՝ Նախկին աշակերտ եղած է Մեծ. Գրեթիխաւորին:

«Ի վերջոյ՝ ազնուատիպ չնորհակալութեանց և երախտագիտական արտայայտութեանց խօսքերն Մեծ. Գրեթիխաւորին Հայր Դաւթի՝ կնիք եղան այս սրտաբուղի և հանոյալի հանդիսին, որ ներկայից ամենուն ուզոյն մէջ ամենաքաղցր յիշատակի անմոռաց տպաւորութիւն մը թողուց»:

S.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԳԵՐԸ

Ինչպէս յայտնի է, մեր անցեալ յուսման նիւթն էր ընկերվարութիւնը և անոր զանազան դպրոցները:

Այս անգամ պիտի խօսինք Պետական կոչուած ընկերվարութեան (Socialisme d'Etat) վրայ:

Այսու հանդերձ, մեր ներկայ նիւթին ձեռնարկելէ առաջ, աստանօր անցողակի յիշենք որ ընկերվարական այդ զանազան դպրոցներուն մէջ կայ նաև անիշխանականութիւնը (Anarchisme):

Սակայն, շիտակն ըսած ըլլալու համար, անիշխանականութեան չի վայելեր ընկերվարական յատկացուցիչը, որովհետև այդ դպրոցը այնպիսի սկզբունքներ ունի որոնք բոլորովին ներհակ են ընկերվարութեան, որպէս յետին ծայր չա-

փազանցեալ զաղափար անհատականութեան, ստակում ամեն կարգուկանոնի, տապալում ամեն իշխանութեան ևայլն, ևայլն: Գիտական գեոնին վրայ զանիշխանականութիւնը Socialisme libertaire ալ կը կոչեն՝ լիակատար և չափազանց ազատութիւն պահանջելուն համար:

Անիշխանականութեան ընդհանրապէս ուսական ծագում կը վերագրեն՝ սա նկատողութեան յենլով որ ան ամենէն առաջ երկու ուսանելու կողմէ քարոզուեցաւ, այսինքն Պաքոտէնիի և Քրօթաթքիի կողմէ, և մէյժ ալ սա պատճառաւ որ ընդհանրապէս անիշխանականութիւնը կը զփոթեն ոչնչականութեան (nihilisme) հետ, թէպէտև առաջինը որ և է աղերս չ'ունենայ երկրորդին հետ, որ ի վեր քան զամենայն քաղաքական վարդապետութիւն մըն է. արդէն, իսկապէս անիշխանականութիւնը տարածուած է աւելի լատինազգի երկրներու՝ Ֆրանսայի, Սպանիոյ և իտալիոյ մէջ:

Անիշխանականութեան մասին այս հակիրճ տեսութեանն յետոյ վերադառնանք մեր նիւթին, որ է Պետական ընկերավարութիւնը:

Այս վարդապետութիւնը պէտք չ'է բնաւ երբեք շփոթել ընկերվարութեան վարդապետութեանը հետ. ընդհակառակը, այս ընկերվարութեան դէմ տեսակ մը դեղձնափ է և ընդհանրապէս պաշտպանութեան և գովաբանութեան է պետական մարդոցմէ, ինչպէս որ բուն ընկերվարութիւնն ալ կը պաշտպանուի և կը գովաբանուի յեղափոխականներու կողմէ:

Պետական ընկերվարութիւնը ամենա սերտ կերպով և իւր ծագումին բերմամբ յարեալ է պատմական դպրոցին, որոյ մասին արդէն գրեցինք նախընթաց գլխին մէջ և մինչև անգամ կը նշոյնանայ անոր հետ. օրինակի համար, մինչդեռ դասական դպրոցը՝ բնական օրէնքներուն չափազանց կարեւորութիւն տալով՝ զկալուածական սեփականութիւնը, զվարձատուութիւնը կը համարի իւր անհրաժեշտ և ընդհանուր պատճառներէ առաջ եկած վերջնական հաստատութիւնները (institutions), ընդհակառակը պատմական դպրոցը (որ ներշնչողն է պետական ընկերվարութեան) զայն կը նկատէ իւր զանազան պատճառներէ առաջ եկած պարզ պատմական դասակարգի (catégories historiques) որոնք՝ ըստ ժամանակի և երկիրներու՝ շատ փոփոխելի ձևեր առած են:

Հետեաբար, Պետական ընկերվարութիւնը ամենէն մեծ կարեւորութիւն կու տայ օրէնսդրէն բխած դրական օրէնքներուն մէջ ան կը տեսնէ ընկերային բարեշրջումին ամենէն զօրեղ ազդակներէն և սատարներէն մին. եւ՝ նշանաւոր De Laveleye ին ըսածին պէս «այն օրէնքները որոնցմով Քաղաքական տնտեսութիւնը կ'ըքաղի բրնտեան օրէնքներ չ'են. առոնք օրէնսդրին հաստատածներն են. առաջինները խոյս կուտան մարդկային կամքէն. միւսները՝ անկէ է որ կը բղխին»: Որով, Պետական ընկերվարութիւնը կը ձգտի մեծապէս ընդարձակելու Պետութեան իրա-

ւունքները առանց կարեւորութիւն տալու ազատական դպրոցին այդ մասին սնուցած հակակրօնականն ու հակառակութեանը:

Ընկերվարական այս դրութիւնը վերջին ժամանակներու մէջ մեծ ազդեցութիւն գործած է ոչ միայն տնտեսքու ալ նաև օրէնսդրութեան վրայ. Մեծ մասամբ ատոր կը պարտին ժի. դարուն վերջին քառորդին մէջ տեղի ունեցած օրէնսդրական շարժումը որ գործառնական օրէնսդրութիւն կոչուեցաւ, աշխատութիւնը համազգային կանոնադրութեան մը ենթարկելու համար եղած այն հզօր շարժումը, որպէս և Պետութեան կողմէ ի նպաստ ընկերային հաստատութիւններու (institutions) տրուած բարոյական և սոցիալիստական աջակցութիւնը: Այդ առնչէն ի վեր շատ մեծ եղաւ Պետութեան դերը և այս դերը երթալով մեծնալու վրայ է:

Ապաքէն, ինչպէս որ կ'ըսէ Մ. Ժիտ, «նախ Պետութիւնն է որ միշտ օրէնքներ դրած է և օրէնքն է որ իրաւունքը կ'ստեղծէ: Արդ, կարելի՛ է ուրանալ այն ազդեցութիւնը զոր Օրէնքը և իրաւունքը՝ նոյն իսկ լոկ տնտեսագիտական տեսակետով՝ կը գործեն ընկերային յարաբերութիւններուն վրայ սեփականութեան, ժառանգութեան, և ամեն տեսակ պայմանագրութիւններով առուծախի, փոխատուութեան, փարձակալութեան, ևայլնի բերմամբ. իրաւ, կ'ըսեն որ Պետութիւնը ոչ Օրէնք կ'ստեղծէ և ոչ ալ իրաւունք, սակայն ան կը շատանայ տալով՝ կերպով մը նուիրագործելով ան որ արդէն բարեքը ստեղծած են: Ահա՛ այդ պատճառաւ է որ, ըստ Բնակարաններու, օրէնք չիտղ չիկայ այլ միայն օրէնք դնող: Առանց ուրանալու ճշմարտութեան այն մասը որ բովանդակուած կայ այդ տեսութեան մէջ և առանց հակառակ եղբր նետուելու, այսինքն յարելու Հէկէլ իմաստասէրին վարդապետութեանը՝ որ այնքան մեծ ազդեցութիւն գործեց Գերմանիոյ մէջ Պետական ընկերվարութեան զարգացումին վրայ, շատ դիւրին է այդ

ազատական յղացումին անբաւականութիւնը ապացուցանելու էրբ այսօրուան օրս կը տեսնենք որ Պետութիւնը կ'արգելու ապաւնթին գործածութիւնը, անբարոյական հրատարակութիւնները, թղթի և այլ խաղերը, միթէ կարելի է ըսել որ աստով Պետութիւնը ուրիշ բան չ'ըներ եթէ ոչ հետեւիլ և նուիրագործել բարեքերը:

«Ինչ որ ալ ըլլայ պետութեանը, և որքան ալ դեռ գէշ կազմակերպուած ըլլայ, պէտք չ'է այնու հանդերձ մոռանալ որ Պետութիւնը՝ նոյն իսկ տնտեսագիտական տեսակէտէն դատելով՝ պատմութեան մէջ թողած է շատ մը մեծ և գեղեցիկ գործեր գոր անհատական նախաձեռնութիւնը անկարող էր իրականացնելու, և այդ մեծագործութիւններուն կարգէն են՝ գերութեան ջնջումը, աշխատութեան կանոնադրութիւնը, մանուկներու պաշտպանութիւնը, ուղիներու հաստատութիւնը, քաղաքներու առողջապահութիւնը և այլն: Իրաւ է որ այդ բարենորոգումները ի սկզբան անհատներու կողմանէ թելադրուած են, որովհետեւ ինչպէս կարելի է մոռանալ սեամորթներու գերութեան ջնջումին մէջ վիւլպըրֆօրսի մը և Տիկլին Պիլըրը — Սթօվի մը դերը, ինչպէս նաև տղայաց գործարաններէն ազատումին մէջ Լօրտ Գէյֆթսպիլուրի մը դերը: Ստոյգ է որ Պետութիւնը կը շարժի ու կը գործէ անհատներու զրդումին ներքև, սակայն և այնպէս անոր գօրութեանը շնորհին է որ այդ անհատական բարի կամեցողութիւնները կը հասնին իրականացման»:

Պետական ընկերվարութեան ղէմ կը հանեն երկու ծանրակշիռ առարկութիւններ՝

Առաջինը այն է որ Պետութիւնը, ըստ ինքեան լաւ բարենորոգումներ կատարած ատենն իսկ, մի միայն օրէնքի միջոցաւ կարող է ընել զայդ, այսինքն բռնադատումով կամ ստիպումով Բայց, նախ և առաջ, պէտք է ընդունիլ որ, ամեն ընկերակցութեան մէջ, մինչև իսկ

կամաւորապէս կազմուած ընկերակցութեան մէջ, անհատները պարտաւոր են համակերպելու մեծամասնութեան կամքին:

Այլէ զատ, Պետութիւնը յար և համապազ չի գործեր բռնադատումով՝ հրամայելով և կամ արգիւելով ընելու այս ինչ կամ այն ինչ բանը: շատ մը պարագաներու մէջ ան իրը օրինակ կը գործէ՝ որպէս պետ մը իւր գործանոցներուն և արուեստանոցներուն մէջ, և կամ իրը օգնական կը գործէ՝ երբ կը հաստատէ ուղիներ, նաւահանգիստներ, ջրանցքներ, հեռագրեր, երբ նպաստ կու տայ կարգ մը ճարտարարուեստներու, օրինակ երկաթուղիներու և կամ անհատական նախաձեռնութեանց արդիւնք եղող հաստատութիւններու (institutions), օրինակ փոխադրած օգնութեան ընկերութիւններու, վարկի, գործադուլի, հանգստեան Միտուկներու, և կամ երբ ինքն ուղղակի կը կազմակերպէ կարգ մը հաստատութիւններ (institutions) ղեկով զայնս անոնցմէ օգտուողներուն տրամադրութեանը ներքև, օրինակ՝ մասնագիտական դպրոցները, խնայողութեան կամ ապահովագրութեան սնտուկները:

Երկրորդ մեծագոյն գանգատն ընդդէմ Պետական ընկերվարութեան սա է որ Պետութիւնը ստէպ ամենացաւալի անկարողութիւն մը ցոյց տուած է տնտեսական գետնին վրայ և ստէպ ալ գործիք եղած է կուսակցութիւններու քան թէ օրկան ընդհանուր շահերու: Հաստատելով հանդերձ ասոր ճշմարտութիւնը, հմուտ և անկողմնակալ տնտեսագետներ կը պատասխանեն որ ատիկայ այնպիսի ախտ մը, այնպիսի թերութիւն մըն է որ առաջ կու գայ անելի Պետութեան կազմաւորութենէն՝ քան թէ Պետութեան բնութենէն: և սկզբունքի պատճառ մը չ'են տեսներ որ Պետութիւնը, որ վերջ ի վերջոյ ուրիշ բան չ'է եթէ ոչ ընկերակցութիւն մը, անպատճառ վար մնայ ուրիշ ո՞ր և է ընկերակցութիւններէ որոնք առ տակաւ տակաւ ձեռք կ'առնուն տնտեսական կառավարութիւնը: Բայց

կրնան գտնուիլ տնտեսական պաշտօն կատարելու համար յոռի կազմաւորութիւն ունեցող Պետութիւններ: Պէտք չ'է մոռնալ որ, կ'ըսեն, Պետութիւնը՝ ռամկավարական տեսակէտով ամենէն յառաջացեալ երկիրներու մէջ իսկ՝ կազմակերպուած է քաղաքական պաշտօնի համար և բնաւ երբէք տնտեսական պաշտօնի համար, և մինչև իսկ վերջինը ենթարկուած է առաջինին, կառավարութեան մէջ աշխատութեան բաժանումին տակաւին սաղմնային վիճակը, քմածին եղանակը որով դեռ կը շարունակեն տալ հանրային պաշտօնները, իշխանութեան անկայուն վիճակը, ժողովրդական կուշուած քուէարկութեան աւելի անուանական քան իրական կազմակերպութիւնը, ներկայապէս գլխաւորութիւնը (իմա, անշուշտ, Եւրոպական Պետութիւնը) անկաւրոյ և անտաակ կը կացուցանեն, կ'ըսեն, հետապնդելու համար իւր տնտեսական կէտ նպատակին: Այսու հանդերձ յուսալի է որ երբ Պետութիւնը կազմակերպուի իւր նոր պաշտօնին համար, այն օրը ան պիտի կարողանայ, կ'ըսեն, ի կիր առնուլ աւելի տնտեսական և աւելի արդիւնատուր գործունէութիւն մը քան ինչ որ փորձած է ընել մինչև ցարգ:

Աստանօր պիտի գտնանք այս ընդհանուր ծանօթութիւններով. Պետութեան միջամտութիւնը, և անոր տեղի տուած քննադատութիւնները պիտի տեսնենք Տընտեսագիտութեան չորս գլխաւոր բաժանումներուն մէջ. այսինքն Արտադրումի գլխոյն մէջ պիտի տեսնենք գլխաւորութիւնը իբր ձեռնարկող ճարտարարուեստի, իբր նպատամատոյց և հսկող կարգ մը մասնաւոր ճարտարարուեստներու, Շրջապարտի մասին մէջ պիտի տեսնենք գլխաւորութիւնը իբր կարգադիր միջազգային վաճառականութեան և պանքաներու և ինքն իսկ դրամահատ կամ դրամ շինող, Բաշխումի գլխոյն մէջ ալ պիտի տեսնենք գլխաւորութիւնը որ սեփականութեանց, ժառանգութեանց, սոկոսաւոր փոխատուութեան, վարձատուութեան, վարձա-

կալութեան վրայ օրէնքներով կը միջամտէ հարստութեանց բաշխումին մէջ և անոնցմէ ինքն ալ իւր բաժինը կը հանէ՝ մէն մի քաղաքացիին եկամուտին վրայէն տուրը մը գանձելով: Եւ վերջապէս Ապստումի գլխոյն մէջ պիտի տեսնենք Պետութիւնը որ կ'արգելու կամ կը հսկէ կարգ մը սպառումներու, և այլն:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆՃԱՆՆ

ԳԻՐԻՔ

ՊԷՊԷԻ ՄՏԱԾՄՈՒՆՔԸ

(Մտերակց)

Բժիշկը տխրամած դէմքով դուրս կ'ելլէր Միմիի փոքրիկ սենեկէն: Շատ անգամներ արդէն բարեխորտ ծերութիւն խուսիչ խօսքերը հնչէր էին խեղճ հիւանդին ականջէն վար, որ վատոյժ և կարմրեաւեղ այտերով կը տարածուէր անկողնին մէջ, կարմրութիւն մը՝ նախագուշակ արկածալիւր վախճանի:

«Աստիկ ջերմութեան եղանակն լմնացաւ, կ'ըսէր բժիշկը, պիտի տեսնես որ՝ ձմեռն ալ արագ պիտի անցնի, և զարնան արեգակը շուտով ոտքի պիտի հանէ իմ փոքրիկ բարեկամուհիս. պիտի տեսնես...»: Եւ դանդաղօրէն կը շօշափէր ներաբազկերակը, բաղաւորելու համար կեանքի այս ճշգրիտ ջերմաչափին նախընթաց օրուան զարկերը՝ ներկային հետ:

Բժշկին անայլալակ դէմքին վրայ բնաւ ջղային շարժում մը չէր նկատուեր. զուր տեղ Միմի կը սեւեռէր իւր սեւերուկ աչքերը (որոնք անսովոր պայծառութիւն մ'ունէին իւր տօգոյն դէմքին վրայ) բժշկին հանդարտ աչքերուն մէջ:

Պէպէ քովընտի կեցեր էր ուշադիր: Սէ հիւանդ օրիորդիկին փոքրագոյն քուրիկն էր, քաղցր ու շտրհալից դէմքով սիրունիկ մը, վառվռուն ու խելացի աչքերով, արթնաւիտ և խորհրդածու դէմքով. անգլխական նկարներու մէջ ցուցադրուած այն ձգիչ պատկերներէն մէկուն կը նմանէր,